

KITEKINTÉS

NAGY LEVENTE

A holland parlamenti választások arányossága és hatásai a pártrendszerre

A modern képviseleti demokrácia alapvető elve a népszuverenitás, amely az általános és szabad választások eredményeként létrejövő parlament működésében testesül meg. A szabad választások lehetővé teszik, hogy a választók szavazatai eldönthessék a kormányzati hatalomért folytatott, pártok közötti versengést. A szavazatok mandátumokká alakítása minden demokráciában sajátos folyamat, amelynek a választási rendszer ad intézményes keretet. A választási rendszerek és a pártrendszerek között közvetlen viszony áll fenn, amelynek mértékét elsősorban a két rendszer jellege és típusa, illetve a társadalmi-politikai fejlemények határozzák meg. A feltűnően arányos holland választási rendszer – úgy tűnik – megtartó hatással van a pártok számát illetően, amelynek változásait az effektív pártszám is nyomon követheti. Az effektív pártszám a pártrendszeren belül zajló mennyiségi változások, illetve bizonyos erőátcsoportosítások feltérképezésére szolgál, jelentősége ezért vitathatatlan, még akkor is, ha tudjuk, hogy e mutató kevésbé érzékeny a pártrendszer ideológiai arculatváltásaira, polarizálódási vagy mérsékelődési trendjeire. A holland és a belga választási eredmények, egyfelől arra engednek következtetni, hogy e rendszerek kevésbé igazolják Duverger második törvényét, közelebb állnak viszont Sartori újrafogalmazott „szabályegyhütséhez”. Másfelől a választási rendszerek mellett, a két ország társadalmi törésvonalai (számuk, jellegük, erősségük), illetve a törésvonalak mentén kibontakozó társadalmi-politikai fejlemények jelentős hatással vannak elsősorban a pártrendszer ideológiai arculatváltásaira, illetve a politikai erőviszonyok átrendeződésére, mely a maga során rányomja bélyegét a pártok számszerű változásaira is. Az elemzésből kiderül, hogy a választási rendszerek, a pártrendszerek és a társadalmi-politikai változások között komplex összefüggések vannak, amint arra Lijphart is felhívta a figyelmet.

Bevezető

Jelen tanulmány a teljesség igénye nélkül vállalkozik a holland választási rendszer elemzésére, különös tekintettel a szavazatok mandátumokká alakításának folyamatára. Ezt megelőzően azonban a holland pártrendszer rövid bemutatását tűzi ki célul, nem a holland politika „szélesebb körű” bemutatásáért, hanem el-

sősorban azért, mert többen¹ rámutatnak arra, hogy a pártrendszerek és a választási rendszerek között szoros interdependencia figyelhető meg. Amint Sartori is hangsúlyozza, a választási rendszer (*ok*) hatást gyakorol a pártrendszerre, elsősorban a pártok számára (*okozat*).² A választási eredmények tükrében a tanulmány fokozottabb hangsúlyt fektet a pártok súlyozására (a mandátumokból való részesedésük arányában), illetve azokra a társadalmi-politikai változásokra, amelyek jelentős hatást gyakoroltak a holland pártrendszerre az 1945–2002 közötti időszakban. Annak érdekében, hogy e hatások „beszédesebbek” legyenek az olvasó számára, belga (részletesebb), izraeli, és egy-két alkalommal – utalás szinten – magyar választási részeredményeket is ismertettek. Belgium esetében röviden bemutatom az 1945–1971 közötti társadalmi-politikai eseményeket, illetve az alkotmányos reform lényegét is, mivel e fejlemények magyarázattal szolgálnak a pártrendszer, 1971-ben tapasztalható nagyívű változására.

A holland pártrendszer

Az 1806-ban, a Napóleon által létrehozott Holland Királyság a francia kivonulást követően (1813) is megmaradt, és az 1814-es alkotmány megteremtette az alkotmányos királyság alapjait. Az 1848-as új alapokmány képezi (némi módosításokkal) a ma is érvényben lévő alkotmányt. A törvényhozó hatalmat a korona és a parlament közösen testesíti meg, annál is inkább, mert a király és a parlament között összhang van. Hollandiában hagyományra erősödött a demokrácia, a monarchia és a nemzeti összetartás hármasa, olyannyira, hogy a holland társadalom összetartástudatának, a korona, a parlament és a kormány együttműködésének és összhangjának fontosságát még az alkotmány is kiemeli.³

A legfontosabb törvényhozó szerv a kétkamarás parlament. Az első kamara 75 tagját a 12 tartományi kormányzat választja, az alsóház 150 képviselője pedig a választópolgárok közvetlen választása útján jut be a parlamentbe.

A holland társadalom olyan alapértékeken és hagyományokon nyugvó rendszer, amely a társas együttélés egységére készíti a különböző ideológiákat és álláspontokat magukénak mondható politikai erőket. A holland politikai rendszert

¹ DUVERGER, LIJPHART, GROFMAN, LAASKO, TAAGEPERA, SHUGART, SARTORI és mások.

² SARTORI, G.: *Összehasonlító alkotmánymérnökség* (Budapest: Osiris Kiadó 2003) 47–48. A SARTORI szerinti ok-okozati összefüggés fordítottját állította korábban GRUMM, kihangsúlyozva, hogy a választási rendszer nem oka, inkább következménye a pártrendszernek. Ld. GRUMM, J. C.: „Theories of Electoral Systems” *Midwest Journal of Political Science* 1958/November. A rendszer hatását illetően fontos pontosítani, hogy többségi vagy arányos választási rendszerről van-e szó, hiszen a kettő – legalábbis Duverger két törvénye értelmében – elmentéses irányban hat a pártok számára.

³ Ld. többek között PAÁR Ádám: „Pillérek állva” (*Méltányosság Politikaelemző Központ*) (docplayer.hu/3067535-Paar-adam-zsolt-peter-pillereken-allva.html)

Lijphart óta a *konzociionális* rendszerek etalonjaként emlegetik,⁴ amelynek értelmében a társadalmi szubkultúrák elitjei kiegésznek egymással, együttműködnek, egymáshoz alkalmazkodva rendezkednek be (*Politics of accomodation*),⁵ és ez irányú törekvéseik fölülírják az egymással szemben álló felek konfrontációját (*Adversary politics*). A pártok elsődleges célja a különböző szubkultúrák létének, és egyben integritásának biztosítása, mely az alapját képezheti a folyamatosságot fenntartó és a stabil kormányzás alapját megteremtő együttműködésnek. Az egyes csoportok magas fokú autonómiája egy sajátos, *oszloposodott* társadalmat⁶ hozott létre, nem véletlen tehát, hogy e mély tagolódásokat az együttműködésre sarkalló kiegyezésses politika tartja össze. A holland társadalmat olyan szubkultúrák szövik át, amelyek meggátolják az egyes kultúrák össztársadalmi létben való feloldódását, azáltal, hogy értékmegőrző és identitáserősítő szervezeteket hoznak létre.⁷

A Sartori féle tipológia szerint a pártok számát tekintve a holland pártrendszer plurális, ideológiai szempontból mérsékelt. Nem túlzás azt állítani, hogy ez, a szubkultúrák által is tagolt társadalom már-már szegmentált, azaz fragmentált (átlagosan 9–11 parlamenti párttal), de nem polarizált.⁸ Úgy tűnik, a holland pártstruktúra centripetális – középre húzó – sokpártrendszer.

Találón jegezi meg Blondel, hogy a holland pártrendszer tulajdonképpen a domináns párttal rendelkező és a domináns párttal nem rendelkező sokpártrendszer közötti átmenet,⁹ mivel azonban ritkán fordul elő domináns párt, e rendszer közelebb áll a domináns párttal nem rendelkező pártstruktúrához (Természetesen, ez összefüggésben van a *konzociionális* rendszer kompromisszumkészségével).

Daalder szerint a pártok magas száma ellenére a holland rendszer nem polarizált, inkább szegmentált (azaz fragmentált, de nem polarizált), vagyis, ahogy Daalder fogalmaz, mennyiségi szempontból „polarizált”, működési szempontból mérsékelt.¹⁰

⁴ Ld. FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre: *Parlamenti választások az Európai Unió országáiban (1945–2002)* (Budapest: Osiris 2004) 213.

⁵ Ld. A. LIJPHART: *The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands* (BERKLEY: University of California Press 1968), illetve ENYEDI Zsolt: „Pillér és szubkultúra” *Politikatudományi Szemle* 1993/4., 21–50.

⁶ A teljes egészében intézményesült szubkultúrát, amelyben e kultúra tagjai az élet majdnem minden területén a csoporthoz tartozó intézményekben tevékenykedhetnek, *oszlopnak* nevezük. Az oszlop olyan társadalmi alrendszer, amely bizonyos tekintetben összekapcsolja a civil társadalom érdekeit a politikai hatalommal. Lásd többek között ENYEDI Zsolt: *Politika a kereszt nevében* (Budapest: Osiris 1998) 40.

⁷ ENYEDI (l.j. 6.) 16.

⁸ A holland pártrendszer mérsékelt jellegét az is jelzi, hogy gyakorlatilag majdnem minden párt minden más párttal képes koalíciót kötni. A stabilnak mondható kormányzásban nem ritka a 3–5 párti koalíciós kormányalakítás.

⁹ J. BLONDEL: „Types of Party System” In Peter MAIR(ed.): *The West European Party System* (Oxford: Oxford University Press 1990) 302–310. (janda.org/c24/Readings/Blondel/blondel.html)

¹⁰ H. DAALDER: „The Dutch Party System: From Segmentation to Polarization – and Then?” In Hans DAALDER (eds.): *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands, and Belgium* (London: Pinter, 1987) 193–284. Ld. még FÁBIÁN – KOVÁCS (l.j. 4.) 222.

A sajátos holland társadalmat elsősorban nem nemzetiségi, nyelvi (a belga társadalomtól eltérően) vagy ideológiai, hanem inkább vallási törésvonal szeli át, kiegészítve társadalmi-gazdasági törésvonallal.¹¹ A vallási törésvonal a kereszténydemokraták, illetve a liberálisok és a szociáldemokraták szembenállása mentén rajzolódott ki, míg a társadalmi-gazdasági törésvonal elsősorban a liberálisok és a szociáldemokraták között jelent meg úgy, hogy a kereszténydemokraták e két pólus közé ékelődtek be. A holland pártrendszer kevésbé érthető meg a társadalom e sajátosságainak, illetve a holland történelmi fejlődés figyelembevételével, hiszen e rendszer pluralitása, belső mozgása, változási dinamizmusa tulajdonképpen a holland társadalomra és annak változásaira adott reflexiók. Hollandia pártrendszere a holland történelem fejlődésén túl a modern ipari társadalomban kirajzolódó ellentéteket is jelentős mértékben tükrözi.

A holland pártrendszer tulajdonképpen négy hagyományos ideológia (katolikus, protestáns, liberális, szociáldemokrácia) és két nagyobb törésvonal (vallási, társadalmi-gazdasági) mentén körvonalazódott és fejlődött, amelynek legfontosabb szereplői közé tartoznak többek között a liberális tábor oszlopos tagjai, az 1948-ban megalakult *Szabadság és Demokrácia Néppártja* (VVD), illetve a 2006-ban alapított, konzervatív-liberális beállítottságú *Szabadságpárt* (PVV), a hagyományos Szociáldemokrata Pártból eredő, 1946-ban létrejött *Munkapárt* (PvdA), az 1972-ben létrejött *Szocialista Párt* (SP), a több felekezeti párt fúziójából megalakult *Kereszténydemokrata Tömörülés* (CDA), továbbá, a 2017-es választásokon sikeres, 1966-ban fiatal értelmiségiek által alapított *Demokraták* (D66), valamint az 1990-ben megalakult *Zöld Baloldal* (GL).

A sajátos holland pártrendszert is bizonyos értelemben meghatározó alkotmány módosításra voltak próbálkozások, de a politikai intézményi keretek jelentős mértékben konzervatív jellegűek, többek között azért, mert a választási rendszer következtében igen nehéz kétharmados (minősített) többséget elérni az alkotmánymódosítás érdekében.¹² Ennek ellenére a pártrendszerben történtek változások a második világháborút követően. A négy szakaszra tagolt rendszer kezdeti fázisát (1945–1965) a hagyományos pártok megerősödése jellemezte, a 60-as évek második felétől azonban (1966–1977) a konszociációs demokrácia és az oszlopok „depillérizációja” indult el, melynek értelmében a polgárok egyre kevésbé kezdtek a saját társadalmi csoportjaik (szubkultúrájuk) értékei mentén viselkedni. A változás rányomta bélyegét az egyének és az oszlopok belső szervezetei, illetve a pártok és az oszlopok közötti viszonyokra is. Az oszlopok gyengülése a korporatizmus erősödésével járt együtt, és az érdekcsoportok befolyása igen erőssé vált a közigazgatásra, a bürokráciára. A pártrendszer fejlődésében

¹¹ A vallási törésvonal már a 19. századi holland társadalom sajátja volt, noha a második világháborút követő időszakban ennek súlya és szerepe eléggé mérsékelődött.

¹² Az alapvető reformokhoz szükséges kétharmados parlamenti többség létrejöttének igen alacsony a valószínűsége, legalábbis az eddigi gyakorlat alapján. Ennek magyarázata a sokpártrendszer létében, illetve a választási rendszer kiemelkedően arányos voltában keresendő.

elkülönített szakaszok harmadikjában (1977–1986) a rendszerpártok újbóli megerősödése volt tapasztalható,¹³ a negyedik szakaszt (1989 után) viszont egy új pártstruktúra körvonalazódása, az erőviszonyok átrendeződése jellemzi, hiszen a nagy pártok visszaestek, kisebb pártok megerősödtek, új pártok jelentek meg és törtek előre, nem beszélve a választói volatilitás jelentős növekedéséről. Igaz, mindez megfelel az európai politika és pártfejlődés nemzetközi trendjének.¹⁴

A holland választási rendszer

A holland választási rendszerben a többségi elvet alkalmazták a 19. század folyamán, és a legtöbb körzetből két képviselő jutott be a parlamentbe. 1888-tól azonban több változás is történt, mint például az alsóház létszámának korlátozása száz főre, vagy a körzetek egymandátumos kerületekké alakítása, a nagyvárosok kivételt képeztek, amelyekben 1897-ig megmaradtak a többmandátumos körzetek. A századforduló alapvető politikai kérdései közé tartozott Hollandiában az általános választójog bevezetése, erre 1917-ben került sor, melyet két évvel később, 1919-ben, a nőkre is kiterjesztettek. Új, arányossági választási rendszert vezettek be, kötelezővé tették a szavazást, ezt azonban feloldották 1970-ben, a magas részvételi arány miatt is.

Kisebbségi módosításokkal, az 1917-ben bevezetett választási rendszert használják ma is. Az ország egyetlen nagy választási kerületet képez. A versenyző pártok listát állítanak, a közöttük fennálló sorrendet a mindenkori a parlamenti súlyuk szabja meg, amelynek értelmében minél több mandátummal rendelkezik egy párt, annál előbbre kerül (A parlamenten kívüli pártok esetében a sorrendet sorsolással döntik el). Az alsóház létszámát százról százötvenre növelték 1956-ban, és ma is ennyi az alsóház létszáma. Egy adott párt listáján harminc név szerepelhet, vagy a leköszönő parlamentben elfoglalt helyeik számának kétszerese, de a feltüntetett jelöltek száma semmiképpen nem haladhatja meg a nyolcvanat.¹⁵ A nevek a jelölő szervezet által meghatározott sorrendben szerepelnek a listán. A szavazólapon a listák elnevezése, alattuk pedig a jelöltek neve szerepel. A választópolgár az általa támogatott jelöltre szavaz, ami tulajdonképpen a listára leadott szavazatnak számít. Az ország húsz körzetre van felosztva, de első pillantásra úgy tűnik, hogy ennek csak a szavazás technikai lebonyolításban van szerepe, annál is inkább, mert a mandátumok kiosztása nem körzeti, hanem országos szinten történik. Ennek ellenére, az egyes körzetek eredményeiből lényeges következtetéseket vonhatnak le az egyes pártok is. A bekerülési küszöböt nem egy előre meghatározott állandó szám, hanem az egyes választásokon leadott összes érvényes szavazat és a parlamenti helyek számának há-

¹³ H. DAALDER (Ij. 10.) 259.

¹⁴ FÁBIÁN – KOVÁCS (Ij. 4.) 216.

¹⁵ Sejthető, hogy e korlátozás egyik oka, hogy egyetlen párt se érje el az alkotmánymódosításhoz szükséges minősített abszolút többséget (100 mandátum) az alsóházban, az egyes pártok népszerűségi indexétől függetlenül.

nyadosa adja. Ez az érték az a kvóta, amely megmutatja, hogy mennyi szavazat szükséges egy mandátum elnyeréséhez.

A holland választási törvényben¹⁶ leírtak alapján viszonylag nehezen értelmezhető a rendszer, ezért lépésről-lépésre mutatom be a kvóta rendszert (Hare-módszer) alkalmazó választási eljárást. Első lépésben kiszámítják a kvótát, vagyis az egy mandátumot érő szavazatmennyiséget. Ennek alapján tehát egy mandátum ára = összes érvényes szavazat/150. Ezt követően minden lista annyi mandátumot kap, ahányszor a kvóta megvan az egyes listák szavazatszámában. Ezen a ponton elvileg két lehetőséggel szembesülhetünk: egyfelől, ha e módszerrel sikerül kiosztani minden mandátumot, a választás befejeződik, másfelől, ha a mandátumok Hare-módszerrel történő kiosztását követően még maradnak kiosztatlan mandátumok, akkor a folyamat nem zárul le. Ezen a ponton azonban „keresztút” előtt állunk, ugyanis ismét két lehetőség kínálkozik, és más – más módszert kell alkalmazni az egyes lehetőségekre.

Abban az esetben, ha a fennmaradt mandátumok száma ≥ 19 , akkor az osztórendszert (d'Hondt módszer) kell alkalmazni úgy, hogy minden egyes lista esetében a már kiosztott mandátumok számához hozzáadunk egyet, és az a szám lesz az adott lista osztója. A pártokra leadott érvényes szavazatok számát tehát elosztjuk az egyes pártokra vonatkozó osztóval, majd az így kapott legmagasabb átlagok kapják a fennmaradt mandátumokat.

Abban az esetben viszont, ha a kiosztatlan mandátumok száma < 19 , akkor továbbra is a Hare módszert alkalmazzuk úgy, hogy megnézzük az egyes listák maradék szavazatait, és a kvóta 75%-át elért maradékszavazatok mandátumot érnek.¹⁷ Ha ezek után is marad még kiosztatlan mandátum, azokat már a d'Hondt módszer segítségével osztjuk ki, a fent leírtak alapján azzal a kikötéssel, hogy egyetlen lista sem kaphat egynél több mandátumot.¹⁸

Ezek alapján elmondható, hogy a holland választási rendszer nem egy tiszta Hare módszer, de nem is tisztán d'Hondt módszeren nyugvó rendszer, hanem inkább egy sajátosan vegyes, „holland módszer”.¹⁹

A 2017-es parlamenti választások

A közvélemény kutatók előrejelzései²⁰ alapján, a 2012-es koalíciós kormányalakításukat követően a VVD és a PvdA súlyos veresége, a CDA és az SP stabilitása, valamint a D66 némi visszaesése volt várható. A jobboldali populista PVV szárnyalt, elsősorban az európai migráció eseményeinek hatására, mondhatni

¹⁶ Act of September 1989 (www.minbzk.nl)

¹⁷ Section P 8.2. of Act of September 1989.

¹⁸ Section P 8.3. of Act of September 1989.

¹⁹ Idevágó javaslatáért köszönettel tartozom FÁBIÁN Györgynek.

²⁰ en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_for_the_Dutch_general_election,_2017

magasan vezette a népszerűségi listát az előrejelzések szerint. A választási eredmények végül a Mark Rutte vezette Szabadság és Demokrácia Néppártját (VVD) igazolták.

A 2017-es választásokon a következőképpen oszlottak meg az érvényes szavazatok a mandátumot szerzett pártok között:

1. TÁBLÁZAT

Pártok	Szavazat (V)	V%
VVD	2 238 351	21,3
PVV	1 372 941	13,1
CDA	1 301 796	12,4
D66	1 285 819	12,2
GL	959 600	9,1
SP	955 633	9,1
PvdA	599 699	5,7
CU	356 271	3,4
PvdD	335 214	3,2
50+	327 131	3,1
SGP	218 950	2,1
Denk	216 147	2,1
FvD	187 162	1,8
Összesen	10 516 041	

Forrás: en.wikipedia.org/wiki/Dutch_general_election,_2017²¹

A mandátumszámítási eljárás értelmében az egy mandátumot érő szavazatok száma (kvóta) = $10\,516/150 = 70\,106$.

Ennek alapján a mandátumok megoszlása a pártok között:

2. TÁBLÁZAT

Pártok	Szavazat/kvóta (V/q)	Mandátum	Maradék szavazatok
VVD	2 238 351/70 106	31	65 065
PVV	1 372 941/70 106	19	40 927
CDA	1 301 796/70 106	18	39 888

²¹ A feltüntetett szavazatok és az összesített szavazatszám közötti különbözet (161 327) a mandátumot nem szerzett pártokra leadott szavazatokból adódik: $10\,354\,714 + 161\,327 = 10\,516\,041$.

Pártok	Szavazat/kvóta (V/q)	Mandátum	Maradék szavazatok
D66	1 285 819/70 106	18	23 911
GL	959 600/70 106	13	48 222
SP	955 633/70 106	13	44 255
PvdA	599 699/70 106	8	38 851
CU	356 271/70 106	5	5 741
PvdD	335 214/70 106	4	54 790
50+	327 131/70 106	4	46 707
SGP	218 950/70 106	3	8 632
Denk	216 147/70 106	3	5 829
FvD	187 162/70 106	2	46 950
Összesen		141	

Forrás: saját számítások

Az első lépésben 141 mandátum talált gazdára, még 9 mandátumot kell tehát kiosztani. Mivel a kiosztatlan mandátumok száma <19, továbbra is a Hare módszert alkalmazzuk, de ezúttal a kvóta 75%-át vesszük alapul: $70\,106 \times 0,75 = 52\,579$. Ez azt jelenti, hogy a VVD és PvdD maradékszavazatai egy-egy mandátumot érnek, így az előbbi harminckettőre, az utóbbi ötre növeli megszerzett mandátumainak számát. A még fennmaradt hét mandátumot a d'Hondt módszerrel osztjuk ki a fentebb leírtak alapján.

A VVD harminckét mandátumot szerzett az első két körben, ez viszont azt jelenti, hogy szavazatainak számát a következő lépésben harminchárommal osztjuk, a PVV esetében a tizenkilenchez hozzáadunk még egyet, az osztó tehát húsz lesz. A többi párt esetében is hasonlóan járunk el:

3. TÁBLÁZAT

Pártok	Szavazat/Mandátum (V/M)	Maradék szavazatok	Szerzett mandátum
VVD	2 238 351/33	67 828	1
PVV	1 372 941/20	68 647	1
CDA	1 301 796/19	68 515	1
D66	1 285 819/19	67 674	1
GL	959 600/14	68 542	1
SP	955 633/14	68 259	1
PvdA	599 699/9	66 633	1
CU	356 271/6	59 378	

Pártok	Szavazat/Mandátum (V/M)	Maradék szavazatok	Szerzett mandátum
PvdD	335 214/6	55 869	
50+	327 131/5	65 426	
SGP	218 950/4	54 737	
Denk	216 147/4	54 036	
FvD	187 162/3	62 387	

Forrás: saját számítások

Három lépésben sikerült tehát kiosztani minden mandátumot, így a végleges eredmény a következő:

4. TÁBLÁZAT

Pártok	Mandátum	M%
VVD	31+1 +1= 33	22,0
PVV	19+1 =20	14,6
CDA	18+1 = 19	12,6
D66	18+1 = 19	12,6
GL	13+1 = 14	9,3
SP	13+1 = 14	9,3
PvdA	8+1 = 9	6,0
CU	5	3,3
PvdD	4 + 1 = 5	3,3
50+	4	2,6
SGP	3	2,0
Denk	3	2,0
FvD	2	1,3
Összesen	150	

Forrás: saját számítások

Arányossági számítások

Jelen tanulmányban a következő négy módszert mutatom be, melyek mindegyike egy-egy sajátos és fontos információt árul el a rendszer arányosságát illetően: Arányossági együttható (Ae); Rae-index (I); Loosemore-Hanby index (D), Módosított Loosemore-Hanby index (D').

Az arányossági számítások legegyszerűbb formája az *arányossági együttható*, melyet a pártra leadott szavazatok és a pártra jutó mandátumok arányaként számítunk ki.²² Az $Ae = M\%/V\%$ világosan megmutatja az egyes pártok alul-, vagy fölülreprezentáltságát.

A 2017-es holland parlamenti választások eredményei alapján az arányossági együtthatók:

5. TÁBLÁZAT

Pártok	M%	V%	M%/V% (Ae)
VVD	22,0	21,3	1,03
PVV	14,6	13,1	1,11
CDA	12,6	12,4	1,01
D66	12,6	12,2	1,03
GL	9,3	9,1	1,02
SP	9,3	9,1	1,02
PvdA	6,0	5,7	1,05
CU	3,3	3,4	0,97
PvdD	3,3	3,2	1,03
50+	2,6	3,1	0,83
SGP	2,0	2,1	0,95
Denk	2,0	2,1	0,95
FvD	1,3	1,8	0,72

Forrás: saját számítások

Látható, hogy három kivétellel a pártok az „erősen arányos” rendszerbe ille- nek bele.²³ A 17%-os eltérést mutató 50+, illetve a 22%-al alulreprezentált FvD eredményeinek aránytalansága nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az utolsó körben éppen e két párt maradt le a mandátumról, 65.426, illetve 62.387 „értékesítetlen” szavazatszámmal. Értelemszerűen, ez érzékelődik mindkét párt alulreprezentáltságában. Az arányossági együtthatók értékes információkat közölnek az egyes pártok arányossága kapcsán, de keveset árulnak el a rendszer egészét illetően (Az együtthatók súlyozásával azonban elképzelhető a rendszer

²² E mutatót *Advantage ratio*-nak is szokás nevezni. Ld R. TAAGEPERA – M. S. SHUGART: *Seats and Votes: The Effect and Determinants of Electoral Systems* (New Haven and London: Yale University Press, 1989) 68.

²³ Általában a 0–5% közötti eltérés az erősen arányos, az 5–10% közötti torzítás a mérsékelt arányos, a 10–15%-os eltérés a mérsékelt aránytalan, a 15–20% fölötti eltérések viszont az erősen aránytalan választási rendszerekre jellemző.

egészére vonatkozó számítás is), ezért célszerűnek tűnik a Rae által, 1967-ben ajánlott arányosságszámítási módszer.

A *Rae-index* lényege megmutatni, hogy a szavazatarányok alapján a mandátumok hány százaléka kerül át az egyes pártoktól más pártokhoz. Ezt a mutatót úgy kapjuk meg, hogy a pártokra leadott szavazatarányok és megszerzett mandátumarányok különbségeinek abszolút értékeit összeadjuk, majd az eredményt osztjuk a pártok számával, azaz $I = 1/n (\sum |Mi\% - Vi\%|)$, ahol az „n” a pártok száma, az „i” az egyes pártokra vonatkozik, az M% az egyes pártok mandátumarányait, a V% a pártok szavazatarányait jelzi.

A 2017-es holland parlamenti választások eredményei alapján az $I = 1/13 (|22,0 - 21,3| + |14,6 - 13,1| + |12,6 - 12,4| + |12,6 - 12,2| + |9,3 - 9,1| + |9,3 - 9,1| + |6,0 - 5,7| + |3,3 - 3,4| + |3,3 - 3,2| + |2,6 - 3,1| + |2,0 - 2,1| + |2,0 - 2,1| + |1,3 - 1,8| \cdot 1/13 = 0,7 + 1,5 + 0,2 + 0,4 + 0,2 + 0,2 + 0,3 + 0,1 + 0,1 + 0,5 + 0,1 + 0,1 + 0,5) = 1/13 \times 4,9 = 0,37$.

Az $I = 0,37$ azt jelenti, hogy az egyes pártok által begyűjtött szavazatarányok alapján összességében a mandátumok kevesebb, mint 0,5%-a „vándorolt” a pártok között.²⁴

A Rae-index elleni egyik – legkézzelfoghatóbb – kritika, hogy a módszer túl érzékeny a pártok számára nézve, főleg a kispártok jelenlétére. Más megfogalmazásban, a Rae-index minden pártot egyformán kezel, politikai súlyuktól függetlenül. A különböző számítások egyrészt arra engednek következtetni, hogy itt tulajdonképpen nem arról van szó, hogy a pártok száma miatt a Rae-index eltorzítja az arányossági mutatót, hanem inkább arról, e módszer a rendszerben szereplő pártok figyelembevételével az egy pártra lebontott átlageltérést méri. Másrészt, azonban el kell ismernünk (és ez jelenti a kritika részigazságát), hogy a Rae-mutatóval kapott érték önmagában is meglehetősen magas lehet a pártok politikai súlyának figyelmen kívül hagyásával.

A választási rendszer arányosságának kiszámításához – úgy tűnik – szükség van az adott pártok súlyozására (a pártok egymáshoz viszonyított nagysága, vagyis politikai súlya mentén), másként komolyan torzulhat a rendszer arányossági indexe. Többnyire ezzel magyarázható, hogy azonos arányossági értékek mellett lényegesen csökken az aránytalansági mutató a pártok számának növekedésével. Következtetésként érdemes kihangsúlyozni, hogy a Rae-index tehát nem a választási rendszer aránytalanságát „lebecsülő” mutató, mely aránytalannul érzékeny lenne a pártok, főleg a kispártok létszámára, figyelmen kívül hagyva a pártok egymáshoz viszonyított nagyságát, hanem, amint fentebb is említettem, az arányosságtól való eltérés egy pártra eső átlagának egy fontos kifejezője. Tény, azonban, hogy a pártok száma iránt tanúsított érzékenység e módszer

²⁴ Ez az érték sejtet valamit, de önmagában nem mond sokat az olvasó számára. Talán többet elárul, ha ezt az eredményt összehasonlítjuk például Kanada 2011-es, vagy az Egyesült Királyság 2010-es választási eredményeivel (mindkét országban relatív többségi rendszert alkalmaznak). A holland 0,37-es értékkel szemben Kanada esetében 7,43, az EK-ban pedig 10,68 a Rae-index (Ld. Nagy Levente: *Választás és arányosság* (Debrecen: Dupress 2015) 119., 137.

gyenge pontja lehet. Ennek kiküszöbölésére vállalkozott Loosmore és Hanby, az 1971-ben javasolt módszerükkel.

A *Loosmore-Hanby index* (D) lényege, hogy az abszolút értékben vett differenciák összegét nem a pártok számával, hanem kettővel osztották. Ennek magyarázata, hogy a tökéletes arányosságtól való eltérési érték mérésekor az eltérés az egyik pártnál ellenkező irányú eltérésként jelentkezik egy vagy több más pártnál, azaz minden nyereség egyik pártnál veszteségként mutatkozik egy másik pártnál és fordítva, ezért a duplázott eltérési értékeket meg kell felezni a pontosabb számítás érdekében. A Loosmore-Hanby index is tehát a Rae-mutatóhoz hasonlóan az arányosságtól való eltérés mértékét méri, vagyis azt, hogy a rendszerben hány százaléki mandátum kerül át az egyes pártoktól más pártokhoz a szavazatarányokhoz viszonyítva. Az eltérés (*Deviation*) $D = 1/2 (\sum |Mi\% - Vi\%|)$.

A 2017-es holland választási eredmények alapján a Loosmore-Hanby index = $1/2 (|22,0 - 21,3| + |14,6 - 13,1| + |12,6 - 12,4| + |12,6 - 12,2| + |9,3 - 9,1| + |9,3 - 9,1| + |6,0 - 5,7| + |3,3 - 3,4| + |3,3 - 3,2| + |2,6 - 3,1| + |2,0 - 2,1| + |2,0 - 2,1| + |1,3 - 1,8|) = (0,7 + 1,5 + 0,2 + 0,4 + 0,2 + 0,2 + 0,3 + 0,1 + 0,1 + 0,5 + 0,1 + 0,1 + 0,5) = 1/2 \times 4,9 = 2,45$

Ennek alapján, a szavazatarányokhoz viszonyítva a mandátumok 2.45%-a vándorolt a pártok között.²⁵ Talán nem meglepő, ha a Rae-index ellen megfogalmazottak ellentétes tartalmú kritikáját lehet felhozni a Loosmore-Hanby index kapcsán, hiszen e módszer hajlamos lehet arra, hogy eltúlozza „a sok pártot tartalmazó rendszerek aránytalanságát”.²⁶ Akár az egyes pártokra helyeződik a hangsúly, akár a rendszer egészének arányosságát próbáljuk kifejezni, a választási rendszerek arányossági számításánál, úgy tűnik, fontos tényező a pártok száma.²⁷ Alapvető kérdésként tételeződik ezért, hogy elképzelhető-e olyan módszer, amely pontosabban méri a rendszer arányosságát, mint azok az eljárások, amelyek a pártok számával vagy kettővel osztják el a mandátumarányok és szavazatarányok abszolút értékben vett különbségeinek összegét. Úgy tűnik, ezt a feladatot hivatott elvégezni az előző két módszer között „keresgélő” módosított Loosmore-Hanby mutató.

A módosított *Loosmore-Hanby index* (D') fontos kiinduló lépése, hogy különbséget tesz a választásokon induló, és a mandátumot szerzett pártok között, arra irányítva a figyelmet, hogy az arányossági számításoknál nem lehet eltekinteni a pártok nagyságától, tényleges politikai súlyától.²⁸ Ez a megállapítás indokolt,

²⁵ A 2011-es kanadai parlamenti választásokon mért 14.86-os, illetve a 2010-es brit parlamenti választásokon mért 21.37-es Loosmore-Hanby mutatókhoz viszonyítva, egyértelmű a holland választási rendszer kimagaslóan arányos volta (Ld. NAGY l.j. 24.) 119., 137.

²⁶ FÁBIÁN György – Kovács László Imre: *Voksok és mandátumok* (Villányi Úti Könyvek: 1998) 49.

²⁷ Nem véletlen, hogy a pártrendszer és a választási rendszer sajátos és bonyolult kölcsönösségi viszonya, és e viszony közvetlen kihatása a politikai rendszerre több fejezetre kiterjedő elemzés tárgya is lehet.

²⁸ E módszer kapcsán lásd például FÁBIÁN – Kovács, 1998. (l.j. 26.) 51.; KALOGIROU Aikaterini: „Analysis and Comparison of the Greek Parliamentary Electoral Systems of the Period 1974–1999” (www.stat-athens.aueb.gr/~jpan/diatrives/Kalogirou/Index.html); R. TAAGEPERA – M. S. SHUGART (l.j. 22.) 77–91.

annál is inkább, mert nem egyértelmű például, hogy egy olyan pártrendszert, amelyben két nagy, egy közép és két kis párt van jelen, két-, három-, vagy öt-pártrendszerként kezeljük, netán valahol e számok között keressük a pártrendszer pontosabb számszerű megnevezését. Az sem egyértelmű, hogy mekkorának kellene lennie egy pártnak ahhoz, hogy a rendszer teljes vagy „egész” szereplőjeként tekinthessünk rá. Vajon 5, 10, netán 15%-os szavazatrészesedéssel kell rendelkeznie, hogy kivívja magának a „titulust”? A választáshoz szükség van az *effektív pártszám* fogalmának bevezetésére, ami nemcsak a választások arányosságának számításában lehet segítségünkre, hanem a pártrendszerek elemzésében is igen fontos információval szolgálhat a pártok közötti erőviszonyok terén. Éppen ezért – viszonylagos bonyolultsága ellenére –, az effektív pártszám rövid bemutatása indokoltnak tűnik.

A választási rendszer, amint már említettem, közvetlenül hat a pártrendszerre, hiszen egyfelől, küszöbállítással, a választási formulák szelektálásával redukálhatja a pártok számát, vagyis kiszűrheti a kispártokat, illetve a valamivel nagyobb, de túlzottan szétszórt támogatottsággal bíró pártokat, másfelől, premiálhatja a domináns, illetve azokat a kisebb pártokat, amelyek koncentrált támogatottságot tudhatnak maguk mögött, meghatározva ezzel a pártok közötti erőviszonyokat is. Akár egyik, akár másik irányba hat, a választási rendszer és a pártrendszer kölcsönös hatásából következik a Rae nevéhez fűződő *frakcionalizáltsági* index (F), és ennek komplementere, a Herfindhal és Hirschman nevéhez köthető *koncentrációs* index (HH).²⁹ A kettő közötti reláció: $HH = 1 - F$. A koncentrációs index inverze (N) adja az *effektív pártszámot*. A Laasko és Taagepera nevéhez fűződő effektív pártszám tehát: $N = 1/HH = 1/1 - F$.

A Rae által javasolt frakcionalizáltsági index értékét úgy kapjuk meg, hogy összeadjuk az egyes pártok mandátumarányainak négyzetét, és az eredményt kivonjuk egyből, vagyis: $F = 1 - \sum(M_i\%)^2$. Minél kisebb a mandátumarányok négyzetének összege, annál nagyobb az F, azaz annál töredezetebb a pártrendszer. Ha például öt párt részesül a mandátumokból rendre 25, 25, 20, 15 és 10%-ban, akkor az $F = 1 - (0,25 \times 0,25 + 0,25 \times 0,25 + 0,2 \times 0,2 + 0,15 \times 0,15 + 0,1 \times 0,1) = 1 - (0,0625 + 0,0625 + 0,04 + 0,0225 + 0,01) = 0,802$. Ha viszont három párt osztozik a mandátumokon, például 45, 30, 25%-os arányban, akkor a rendszer frakcionalizáltsági mutatója, $F = 0,645$ (Ha egyetlen párt szerzi meg az összes mandátumot, akkor az $F = 1 - 1 = 0$, azaz a rendszer egyáltalán nem tagolt).

²⁹ Már első olvasatra az lehet a benyomásunk, hogy a két fogalom kizárólag a pártok számának növekedésére, illetve csökkenésére utal, ez viszont tévedés, ugyanis a fragmentáltság jelentheti a pártok számának növekedését, de ezen túl kifejezheti a releváns pártok számának növekedését, vagy a domináns parlamenti pártok politikai súlyának csökkenését. Analóg módon, a koncentráció jelölheti a parlamenti pártok számának csökkenését, a nagy pártok számának csökkenését, illetve egyes pártok súlyának növekedését is.

A tagoltság mértékének komplementere, az első példában, tehát: $HH = 1 - 0,802 = 0,198$, ami gyenge koncentrációra utal, míg a második példában a $HH = 1 - 0,645 = 0,355$, ami egy koncentráltabb pártrendszerrel árulkodik.

A 2017-es választási eredmények alapján a holland pártrendszer egy igen magas frakcionalizáltsági indexet mutat. Az $F = 1 - (0,22 \times 0,22 + 0,133 \times 0,133 + 0,126 \times 0,126 + 0,126 \times 0,126 + 0,093 \times 0,093 + 0,093 \times 0,093 + 0,06 \times 0,06 + 0,033 \times 0,033 + 0,033 \times 0,033 + 0,026 \times 0,026 + 0,02 \times 0,02 + 0,02 \times 0,02 + 0,013 \times 0,013) = 1 - (0,0484 + 0,0176 + 0,0158 + 0,0158 + 0,0086 + 0,0086 + 0,0036 + 0,001 + 0,001 + 0,0006 + 0,0004 + 0,0004 + 0,0001) = 1 - 0,122 = 0,878$.

E komoly tagoltság mellett felmerülhet a kérdés, hogy miként lehetséges a holland rendszerre jellemző politikai stabilitás. A válasz talán a korábban ismertetett sajátosságokban keresendő: a monarchia, a demokrácia és a nemzeti összetartás hármában, vagyis a korona, a parlament és a kormány együttműködésének és összhangjának középpontba helyezésében; az ebből fakadó összetartástudatban; a holland rendszer sajátos *konzociónális* vonásában; és nem utolsósorban a konfrontációkat és konfliktusokat fölülíró együttműködési és kiegyezési törekvéseket is magába foglaló sajátos politikai kultúrában.

Ha magas a tagoltság mértéke, akkor értelemszerűen alacsony a koncentrációs index: $HH = 1 - F = 0,122$. Tény, hogy mindkét mutató (frakcionalizáltsági és koncentrációs) fontos adatot közöl, de amint látni fogjuk, az effektív pártszám egyik erőnye, hogy többet elárul, vagyis világosabb és kézzelfoghatóbb adatot közöl a pártrendszerrel, mint e két index, amelyek ismerete azonban szükséges előfeltétele az effektív pártszám kiszámításának. A 2017-es holland parlamenti választások eredményei alapján az effektív pártszám, $N = 1/1-F = 1/HH = 1/(1-0,878) = 1/0,122 = 8,19$. Ezek alapján a holland rendszer nem egy, 13 pártból álló rendszer (csak azért, mert 13 pártnak sikerült mandátumhoz jutnia), hanem a megszerzett mandátumok szerinti súlyozás alapján inkább egy, a 8-hoz közel álló pártrendszer. Megjegyzendő, hogy ha ugyanennyi parlamenti, de jelentősen más erőviszonyokat képviselő párt lenne jelen az alsóházban, az effektív pártszám is változna.³⁰ Úgy tűnik, e mutató viszonylag reális értéket kifejező index.

Az effektív pártszám értékének ismeretében, a Rae-indexben használt pártszám ($1/n$), illetve a Loosmore-Hanby által javasolt felezés ($1/2$) helyett a módosított Loosmore-Hanby index az effektív pártszámmal fejezi ki a rendszer arányosságtól való eltérését: $D' = 1/n (\sum |Mi\% - Vi\%|)$. A 2017-es választási eredmények, illetve a fenti értékek alapján tehát a $D' = 1/8,19 \times 4,9 = 0,60$. A Rae-index, a Loosmore-Hanby index és a módosított Loosmore-Hanby index közötti reláció: $I < D' < D$, ami

³⁰ A példa kedvéért, tételezzük fel, hogy a mandátumok eloszlása változik úgy, hogy az első két helyen végzett párt nem 22 és 14,6%-os, hanem 32, illetve 24,6%-os arányban részesedik a mandátumokból. Ennek eredményeként a következő öt párt arányosan 20%-nyi mandátummal kevesebbet kap. Ha a parlamentben továbbra is a korábban felsorolt tizenhárom párt jutna be, akkor a rendszer effektív pártszáma 8.19-ről hat alá csökkenne, híven tükrözve a rendszer koncentrációs trendjét.

nem meglepő, hiszen a kis pártok túlzott hatásának mérsékelésével (súlyozás), illetve a pártok számának figyelembevételével az effektív pártszám többnyire egy mérsékeltabb, a két „pólus” közötti arányossági indexet eredményez.

A holland pártrendszer és választási rendszer kapcsolata

A választási rendszer pártrendszerre gyakorolt hatásait – két törvényben rögzítve³¹ – Duverger fogalmazta meg elsőként. Tételeinek jelentősége vitán felüli, amit Kenneth Benoit is alátámaszt, mondván, hogy Duverger, *Politikai pártok* c. munkája jelentős hatást gyakorolt mindazokra, akik a választási törvények következményeinek, és ezen belül a választások pártok számára gyakorolt hatásának kérdését tanulmányozták.³²

Jelentőségük ellenére, Duverger klasszikusnak számító törvényeit többen is bírálták, megkérdőjelezve a választási rendszerek és pártrendszerek közötti közvetlen kapcsolatot, elsősorban az előbbi utóbbira gyakorolt hatásának mikéntjét,³³ illetve a két rendszer viszonyának általánosíthatóságát.

Riker szerint a Duverger szövegében szereplő „hajlamosít” (*favor*) kifejezés arra utal, hogy a választási rendszer és a pártrendszer közötti ok-okozati összefüggés inkább „lehetséges”, mintsem „determinált” jellegű. Éppen ezért, Duverger két törvényének elsőjét Riker „törvény”-nek nevezi, a másodikra viszont „hipotézis”-ként utal, ami természetesen számos kihívó kérdést vethet fel egy behatóbb elemzés során.

Eckstein és társai például megkérdőjelezzik a kettő közötti közvetlen kapcsolatot mondván, hogy „a választási rendszerek csupán a társadalom mélyebb determinánsait fejezik ki”.³⁴

Ezzel ellentétben, Mette Bakken szerint a választási rendszerek tanulmányozása két részre bontható: az egyik, a választási rendszer, mint *okozat*, a másik, a választási rendszer, mint *ok*, világosan utalva ezzel a választási rendszerek és a pártrendszerek kölcsönös viszonyára.³⁵

Bogdanor és Butler azt állítják, hogy ezek az összefüggések „nem olyan természetűek, hogy tudományos törvényekbe lehetne őket összefoglalni... a választási rendszerek és a pártrendszerek összehasonlító tanulmányozása valószínűleg

³¹ DUVERGER első törvénye: „Az egyfordulós többségi rendszer kétpártrendszer kialakulására hajlamosít.” A második törvény értelmében „az arányos rendszer a sokpárti rendszer kialakulására hajlamosít.” Az eredeti mű: DUVERGER, M.: *Les parties politique* [1951] (Paris: Colin, 1954) 247, 269. Az általam használt idézetet ld. SARTORI (l.j. 2.) 45.

³² BENOIT, K.: „Duverger’s Law and the Study of Electoral Systems” *French Politics*, 2006/4., 69 citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.144.9471&rep=rep1&type=pdf

³³ Ld. RIKER, W.H.: ‘Duverger’s Law Revisited’ In GROFMAN, B. and LIJPHART, A.: *Electoral Laws and Their Political Consequences* (New York: Agathon Press, Inc. 1986) 19–20.

³⁴ ECKSTEIN, H. – APTER, D.E. eds.: *Comparative Politics: A Reader* (New York: Free Press 1963) 253 In SARTORI (l.j. 2.) 42.

³⁵ Ld. M. BAKKEN: *Electoral Systems and Party Systems: Which is the Cause and Which is the Consequence?* (2008) (eces.eu/images/documents/Mette_Bakken_21.08.08.pdf).

inkább az egyedi esetek megvilágítására, mintsem általánosítások megfogalmazására alkalmas”.³⁶

Sartori több ponton is bírálja Duverger törvényeit,³⁷ de megkérdőjelezi azok munkáit is, akik nem ismernek el semmiféle szabályszerűséget a választási rendszerek és a pártrendszerek közötti kapcsolatban. Sartori újrafogalmazza Duverger törvényeit, és azt állítja, egyfelől, hogy a már kialakult választási rendszerek „kiváltó tényezőként” következményeket idéznek elő a pártrendszerekben, másfelől, hogy a választási rendszerek és a pártrendszerek összehasonlító elemzése lehetővé teszi nemcsak az egyedi esetek megvilágítását, hanem érvényes általánosítások megfogalmazását is.³⁸

Saját „szabályait” Sartori azzal a lényeges kikötéssel indítja, hogy mindenképp meg kell különböztetni az *irreleváns* pártokat a *releváns* pártoktól, ami arra utal, hogy a pártok effektív száma mindenképp irányadó.³⁹ Sartori „szabályegyüttese” a következő (jelen tanulmány szempontjából lényeges) elemekben foglalható röviden össze: a választási rendszereknek különböző mértékű, de leginkább redukáló hatásuk van, vagy nem fejtenek ki semmilyen hatást. Az arányos rendszereknek is van redukáló hatása, még ha gyengébb is, mint a többségi rendszerek esetében; e hatást a rendszerbe foglalt aránytalansági tényezők okozzák; a redukáló hatás mértéke az aránytalanság mértékétől függ, vagyis, minél aránytalanabb a rendszer annál nehezebb a kis pártok bejutási lehetősége a parlamentbe, és minél közelebb áll a tökéletes arányossághoz, annál kevésbé fejt ki hatást a pártrendszerre. Összegezve: az erősen arányos rendszerek *hatás nélküli* rendszerek a pártok számára nézve.⁴⁰

Természetesen, a szűkös terjedelmi keretek sem engedik Duverger törvényeinek és azok hatásainak részletes elemzését, és nem adnak lehetőséget a kritikusok álláspontjainak, vagy akár Sartori idevágó gondolatainak bővebb ismertetésére sem. A fentebb bemutatott, szabályokba foglalt gondolatok azonban elegendőeknek bizonyulnak e tanulmány szempontjából, hiszen a továbbiakban többnyire e „szabályok” („törvények”? „hipotézisek”?) érvé-

³⁶ BOGDANOR, V. – BUTLER, D. (eds.): *Democracy and Elections* (Cambridge: Cambridge University Press 1983) 261 SARTORI (Ij. 2.) 47.

³⁷ SARTORI, többek között azt kifogásolja, hogy a DUVERGER féle oksági általánosítás nem fejt ki világosan az okokat és az okozatokat, ugyanis idevágó állításai, véli SARTORI, több pontatlan megfogalmazást is tartalmaznak. A példa kedvéért, nem világos, hogy pontosan mit is jelent a „kétpártrendszer kialakulása”. Továbbá, annak ellenére, hogy törvényeiben a pártok mennyiségi szempontját helyezi a középpontba, DUVERGER azzal is adós marad, jegyzi meg SARTORI, hogy nem rögzíti, milyen szempontok mentén kellene számolni a pártokat.

³⁸ SARTORI (Ij. 2.) 42–47.

³⁹ Egy párt irreleváns és kihagyható a számolásból, ha hosszú időn keresztül nincs szükség rá és nem is használják fel kormánykoalícióhoz. Egy párt releváns, ha fontos szerepe van a kormánykoalícióban, vagy ha jelenléte képes befolyásolni a kormányzásra esélyes pártok versengési irányát. Ld. SARTORI (Ij. 2.) 50–51.

⁴⁰ SARTORI (Ij. 2.) 49, 60, 67, 69. Nem tűnik szerencsésnek a „hatás nélküli” kifejezés, annál is inkább, mert a pártok számának stabilitásához (változtatlanágához) való hozzájárulás egyáltalán nem jelent „hatásnélküliséget”, „hatásmentességet”. A pártok számának stabilitása is lehet komoly hatás eredménye.

nyességének vizsgálatára teszek kísérletet Hollandia és Belgium esetében (kitérve Izrael példájára is).

A következőkben az 50-es évektől kilenc parlamenti választás eredményei alapján mutatom be a holland és a belga parlamenti *pártok számát* (P#), *frakcionalizáltság mértékét* (F), *koncentrációs indexét* (HH), aztán a parlamenti pártok alapján az *effektív pártszámokat* (N),⁴¹ valamint az egyes választásokon mért *Loosmore-Hanby arányossági indexeket* (L-H). Ezt követően az *effektív pártszámokat* nézzük meg a két rendszerben, Hollandiában 1956–2017,⁴² Belgiumban 1954–2014 között, szem előtt tartva természetesen, hogy e mutató nem árul el minden fontosabb információt a pártrendszer belső dinamizmusáról, mennyiségi alapú erőátrendeződésekről (pártfúziók, pártkiválások, új pártok megjelenése), ideológiai alapú erőviszony-változásokról, esetleges koalíciókötési lehetőségekről, valamint egyes pártok esetében a releváns vagy irreleváns pártkategóriába tartozásról.

6. TÁBLÁZAT

	Hollandia						Belgium				
	P#	F	HH	N	L-H		P#	F	HH	N	L-H
1956	7	0,76	0,24	4,0	1,2	1954	7	0,64	0,36	2,7	5,4
1967	11	0,82	0,18	5,7	2,2	1968	7	0,76	0,24	4,1	2,1
1981	10	0,77	0,23	4,3	1,5	1971	14	0,90	0,10	10,3	2,9
1994	12	0,82	0,18	5,4	2,0	1981	13	0,87	0,13	7,6	8,5
2002	10	0,83	0,17	5,8	1,8	1995	11	0,87	0,13	7,9	5,7
2006	10	0,82	0,18	5,6	1,5	2003	10	0,86	0,14	7,0	6,9
2010	10	0,85	0,15	6,8	1,3	2007	11	0,87	0,13	7,9	6,3
2012	11	0,82	0,18	5,7	1,8	2010	12	0,88	0,12	8,4	6,3
2017	13	0,88	0,12	8,1	2,4	2014	13	0,87	0,13	7,8	9,2
Átlag	10,4	0,82	0,18	5,7			10,9	0,84	0,16	7,1	

Forrás: saját számítások

⁴¹ A pontosítás kedvéért, igaz, nem eredményez lényeges különbséget, de azért nem mindegy, hány tizedes számjegyet veszünk figyelembe a számítások során. Értelemszerűen, minél több tizedessel számolunk, annál nagyobb a koncentrációs index, és annál kisebb az effektív pártszám (az eltérés viszont nem annyira szignifikáns).

⁴² A vizsgált időszak nem véletlenül kezdődik 1956-tól, ugyanis az ezt megelőző három választáson (1946, 1948, 1952) az alsóház képviselőinek létszáma 100, 1956–2017 között pedig 150. Általánosságba véve a törvényhozó testület számszerű növekedése hozzájárulhat a parlamenti pártok számának növekedéséhez, de elsősorban befolyásolhatja a választási rendszer arányossági indexeit. Ez utóbbi kapcsán álljon itt egy leegyszerűsített szemléltető példát: ha egy választáson négy párt rendre a szavazatok 42, 13, 24, 21%-t gyűjti be, akkor egy öt tagú testületbe aligha lehetne arányosan elosztani a mandátumokat, talán csak a 3–0–1–1 mandátumrészesedéssel. Egy 10 tagú testületben már arányosabb eredmény születhetne a 4–2–3–2 elosztás alapján, a 100 tagú parlament esetében viszont a 43–13–24–20 mandátumelosztás már egészen közel állna a tökéletes arányossághoz.

A táblázatból kiderül, hogy a parlamenti pártok számának növekedése oly csekély a vizsgált időszakban,⁴³ hogy egyik ország esetében sem beszélhetünk az arányos választási rendszer pártszámot *sokszorozó* hatásáról. Úgy tűnik tehát, hogy a két ország eredményei nem támasztják alá Duverger második törvényét. A vizsgált rendszerek eredményei alapján az is kijelenthető, hogy az arányos rendszerek – a Sartori által megfogalmazott – *redukáló* hatása sem érhető tetten, hiszen a 70-es évektől nem tapasztalható pártszámcsökkenés sem Hollandiában, sem Belgiumban. Jóval inkább arra következtethetünk, hogy a két ország – amelyek közül Hollandia erősen,⁴⁴ Belgium mérsékelten arányos⁴⁵ rendszerrel bír – pártjainak számát illetően inkább stabilitásról beszélhetünk, ami az arányos rendszerek *megtartó* hatására utal,⁴⁶ amit maga Sartori is „szabályként” fogalmaz meg.

Bizonyos értelemben e következtetés megerősítésére szolgálhat a mély társadalmi és politikai törésvonalakat (vallási, etnikai, osztály stb.) magáénak mondható Izrael példája is. E tagoltság és az országot átszövő komoly társadalmi-politikai „feszültségek” között bonyolult, kapcsolatok, összefüggések állnak fenn, de nem meglepő az egyes választásokon tapasztalható túlzott felaprózódás, a feltűnően sok új és „tiszavirág életű” párt megjelenése és megmérettetése sem. Mindennek ellenére, a parlamenti pártok tekintetében (lineáris értelemben) nem tapasztalható sem sokszorozó, sem redukáló hatás 1949–2015 között.

Izrael esetében is kilenc választás eredményeit nézzük meg 1955–2015 között:

⁴³ Kivételt képezvén az 1963-as (1963-ban 10, majd 1967-ben 11 párt) holland, illetve az 1971-es belga „látványosabb” pártszám-növekedés, melyek okairól a későbbiekben lesz szó.

⁴⁴ Mivel az L–H mutató önmagában nem mond sokat, pusztán az érzékeltetés kedvéért, a 2017-es holland választásokon elért 2,4-es mutatóhoz képest, a 2014-ben a magyar országgyűlési választásokon elért eredmények alapján az L–H index = 26,9. Ez nem meglepő, hiszen a súlyos aránytalanságot a 106 egyéni kerület többségi szavazása okozza, a domináns pártrendszer belül.

⁴⁵ Belgiumban is tisztán arányos módszert alkalmaznak, de mivel az ország nem egyetlen kerület (ami igen kedvez az arányossági mutatóknak), mint Hollandiában, hanem fel van osztva alsó szintű választókerületekre és a felső szintet jelentő tartományokra, a tökéletes arányosságtól való eltérés mértéke érhetően nagyobb, mint Hollandiában (vagy akár Izraelben). Az L–H index ezt világosan mutatja a három ország esetében.

⁴⁶ Ugyanez aligha mondható el például a magyar országgyűlési választásokról 1990–2014 között, anél is inkább, mivel a magyar választások nem az erősen arányos rendszer elvén nyugszanak. A mandátumrészesedések alapján a magyar pártrendszer a kétpártrendszer irányába haladt a rendszerváltást követő időszakban, majd 2010-ben egy lényeges váltás történt a pártrendszer struktúrájában. Az effektív pártszámok rendre a következőképpen alakultak a 1990 és 2014 közötti választásokon: 3,8; 2,9; 3,5; 2,5; 2,3; 1,9; 2,01. Természetesen, ha a szavazatrészesedéseket vesszük figyelembe az összes induló pártra nézve, magasabbak az értékek (abszolút értékben), arányaiban nézve azonban még világosabban rajzolódik ki a kétpártrendszer felé toródás, például 1990–2006 között: 6,7; 5,5; 4,5; 2,8; 2,7. Ennek kapcsán lásd KARÁCSONY Gergely: „Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon” In KARÁCSONY Gergely (szerk.): *A 2006-os Országgyűlési választások. Elemzések és adatok* (Budapest: DKMKA, 2006.) 66.

7. TÁBLÁZAT

Izrael					
	Induló pártok#	Új pártok	Parlamenti pártok#	N	L-H
1955	18	5	12	6,0	1,9
1965	17	8	13	4,7	1,9
1981	31	19	10	3,1	3,2
1996	20	12	11	5,6	6,7
2003	27	8	13	6,7	4,1
2006	31	13	12	7,8	3,2
2009	32	10	12	6,7	2,6
2013	32	13	12	7,3	4,3
2015	25	6	10	6,9	2,4

Forrás: saját számítások

Úgy tűnik, a parlamenti pártok számának viszonylagos „stabilitása” Izrael esetében is jelentős mértékben az erősen arányos választási rendszernek tudható be. Két dolog azonban mindenképp megemlíthető ennek kapcsán: egyfelől, hogy az 1996-tól fokozatosan emelkedő parlamenti küszöb okozott némi szűrést a parlamentbe jutás terén, de e hatás nem tekinthető szignifikánsnak.⁴⁷ Másfelől, hogy az effektív pártszámok változása nagyobb arányú, mint a parlamenti pártok számának ingadozása. Az „N” 3.1 és 7.8 közötti változása többnyire az erőteljesebb belső mozgásokat, a lendületes hatalomátcsoportosulásokat jelzi. Összehasonlítva a holland és a belga eredményekkel, világosan körvonalazódik a különbség. Ennek ellenére, a jelentős erőviszonyváltások nem egyértelmű növekedést vagy csökkenést, inkább csekély mértékű „ingadozást” eredményeztek a parlamenti pártok számát illetően.

Visszatérve a holland és a belga eredményekre, nézzük tehát, hogy mi olvasható ki az effektív pártszámokból. Mindenekelőtt az, hogy a pártok számának viszonylagos stabilitása mellett mindkét rendszerben történtek azért változások a pártok közötti erőviszonyokban. Az is látható, hogy e változások Hollandiában mintha erőteljesebbek, Belgiumban pedig szerényebb mértékűek lennének a 90-es évek közepétől. Jogosan merülhet fel azonban a kérdés, hogy mit is jelenthet vajon a táblázatban feltüntetett két átlag, a 0.84 és 0.82 frakcionalizáltsági index (F) közötti 0.02 különbség. Tény, hogy önmagában semmiről nem árulkodik ez a differencia az olvasó szá-

⁴⁷ A parlamenti küszöb 1949–1992 között 1%, 1996-os és az 1999-es választásokon 1,5%, majd 2003–2013 között 2%, és a 2015-ös választásokon már 3,25%. Ha mindvégig maradt volna az 1%-os bejutási érték, akkor 1996-tól mindössze 11 párt került volna még be a parlamentbe, ami mennyiségi szempontból, de főleg a politikai súly tekintetében nem olyan jelentős.

mára, éppen ezért egy konkrét példával szeretném érzékeltetni ennek az értéknek a gyakorlati nagyságrendjét a 2010-es, a 2012-es és a 2017-es holland választások eredményei alapján. Ennek érdekében összevetjük az egyes frakcionalizáltsági mértékeket, az első, az első kettő, az első három, illetve az első négy párt összesített mandátumrészesedéseit, és kimutatjuk az eltérések nagyságrendjét. Táblázatba összesítve a következőt kapjuk:

8. TÁBLÁZAT

	P#	F	Első %	Első kettő %	Első három %	Első négy %
2010	10	0,85	31/150 = 20,6	61/150 = 40,6	85/150 = 56,6	106/150 = 70,6
2012	11	0,82	41/150 = 27,3	79/150 = 52,6	94/150 = 62,6	109/150 = 72,6
2017	13	0,88	33/150 = 22,0	53/150 = 35,3	72/150 = 48,0	91/150 = 60,6

Forrás: saját számítások

Láthatjuk, hogy a 2010-es eredményekhez képest a 2012-es választásokon a hatalmi felaprózódás mértéke, vagyis a frakcionalizáltsági index kisebb (0,82), ezáltal a hatalmi tömörülés mértéke (koncentrációs index) nagyobb (0,18), és ez világosan kifejezésre jut a két választás során az első, az első két, majd az első három és az első négy mandátumrészesedések összehasonlításából. A 2017-es választásokon a frakcionalizáltsági index erősen magas (0,88), ez maga után vonja az alacsony koncentrációs indexet (0,12), ami jól tükrözi a mandátumok fokozottabb megosztottságát, ugyanis az első két párt 53 (a 2010-es 79 mandátumhoz képest), az első három párt mindössze 72 (2012-ben 94), és végül az első négy párt 91 (a 2010-es 109-hez képest) mandátumot sikerült begyűjtenie. A 2017-es domináns pártnak, majd az első két, három és négy pártnak tehát rendre 5,3 (27,3–22,0); 17,3 (52,6–35,3); 14,6 (62,6–48,0), illetve 12%-al (72,6–60,6) alacsonyabb a mandátumrészesedése, mint az öt évvel korábbi választásokon hasonló helyeket elfoglaló pártoknak. Ezek az eltérések tehát a 0,88 és a 0,82 frakcionalizáltsági indexek különbözetében (0,06) fejeződnek ki.

A pártok száma, illetve az effektív pártszám fontos információ, de hiányos mutató, olyan értelemben, hogy nem érzékeli a pártrendszeren belüli számos változást, ideológiai alapú erőátrendeződést, illetve nem érzékeny a pártok közötti tényleges erőviszonyok minden aspektusára.⁴⁸ Éppen ezért

⁴⁸ A szemléltetés kedvéért csupán két példán keresztül szeretném e megállapítást alátámasztani. Tételizzük fel, hogy a választási eredményeknek megfelelően egy parlament két liberális, egy konzervatív és két szocialista-szociáldemokrata pártból tevődik össze a következő mandátummegoszlással: Liberális blokk: 45%, Konzervatív párt: 30%, Szocialista blokk: 25%. Ha a következő választásokon ugyanaz az öt párt jut be a parlamentbe, de ez alkalommal a liberális tábor 25%, a konzervatívok 45%, a szocialisták pedig 35%-os mandátumrészesedéssel, világos, hogy ideológiai szempontból egy igen

célszerűnek tűnik fokozott figyelmet fordítani bizonyos társadalmi eseményekre, politikai fejleményekre, a pártrendszerekkel kapcsolatos átfogóbb elemzés érdekében. A mennyiségi változások mellett talán nagyobb eséllyel adhatunk így átfogóbb magyarázatot a pártrendszer olyan változásaira, melyekhez ideológiai arculatváltások, netán törésvonalváltások (új törésvonal megjelenése, hagyományos törésvonal meggyengülése), vagy más társadalmi-politikai változások járulhatnak hozzá.

A következő adatok bizonyos értelemben kibővítik a 6. Táblázatban megadott számadatokat, azonban itt nem a választási rendszer pártrendszerre gyakorolt közvetlen hatása az elsődleges szempont. Éppen ezért, a választáson induló pártok, a parlamenti pártok, illetve az újonnan létesült pártok számát vesszük szemügyre, mivel ezek az adatok árulkodóbbak lehetnek a pártok „kiugró” mennyiségi (pártok száma), vagy más jellegű változásainak esetleges társadalmi-politikai okairól. Hollandia esetében az 1946–1963, illetve az 1998–2006 közötti időszakot vizsgáljuk meg, figyelembe véve a legfontosabb pártok mandátumrészesedéseit, illetve a koalíciós felállásokat. Ami Belgiumot illeti, az „ingoványosabb” (legalábbis az induló pártok számát tekintve) 1946–1961, majd az 1968–1974-es időszakot vesszük majd röviden szemügyre.

Hollandia

9. TÁBLÁZAT

	Induló pártok #	PP #	Új pártok #	KVP	PvdA	ARP	CHU	VVD	Kormánykoalíció
1946	10	7	3	32	29	13	8	6*	KVP-PvdA
1948	12	8	5	32	27	13	9	8	KVP-PvdA-VVD-CHU

komoly hatalmi átrendeződés történt, amit sem a pártok száma, sem az effektív pártszám nem érzékel, mivel továbbra is öt párt került be a parlamentbe, és továbbra is 45, 35, illetve 25%-os az öt párt mandátumrészesedése. Ennek fényében, az effektív pártszám azonos értéke várható a két választáson, függetlenül attól, hogy a liberálisok vagy a konzervatívok dominálják a parlamentet. A második példa a pártok közötti erőviszonyára, a parlamenti pártok tényleges politikai súlyára vonatkozik. Tegyük fel, hogy 100 mandátum rendre 35, 26, 15, 10, 8 és 6 arányban oszlik meg egy sokpártrendszer 6 pártja (A, B, C, D, E, F) között. Az effektív pártszám minimálisan, többnyire „súlytalan” pártként fogja érzékelni és „kezelni” az E és F pártokat. Ennek ellenére például az E párt könnyen releváns párttá léphet elő a maga 8 mandátumával, ha ideológiai vagy egyéb szempontok mentén egy esetleges A-D-E kormánykoalíció potenciális tagja lehet. Attól függetlenül, hogy lehetséges koalíciós partnerként az E párt a *releváns* pártok kategóriájába sorolható, az N index semmit nem árul el erről az esélyről nekünk. A pártok relevanciájáról lásd többek között SARTORI (l. j.) 50–51.

	Induló pártok #	PP #	Új pártok #	KVP	PvdA	ARP	CHU	VVD	Kormánykoalíció
1952	13	8	3	30	30	12	9	9	KVP-PvdA-VVD-CHU
1956	10	7	2	49	50	15	13	13	PvdA-KVP-ARP-CHU**
1959	12	8	4	49	48	14	12	19	KVP-ARP-CHU-VVD
1963	17	10	7	50	43	13	13	16	KVP-ARP-CHU-VVD***
1967	23	11	12	42	37	15	12	17	KVP-VVD-ARP-CHU

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_general_election

* A hat mandátumot ekkor még nem a VVD (Szabadság és Demokrácia Néppártja), hanem elődje a PvdV (Szabadság Párt) szerezte meg. A párt az 1948-as választásokon indult VVD néven.

** 1958 decemberében a koalíció felbomlott, és az új formáció a KVP-ARP-CHU lett. A Munkapárt ezzel első ízben szorult ki a kormányból a háború után.

*** 1965-ben koalícióváltás történt, az új összetétel két éven át a KVP-PvdA-ARP.

A vallási, társadalmi és gazdasági törésvonalak mentén a strukturált pártok rendszere stabilnak látszik 1949–1956 között, mert egyrészt, a nagy pártok megőrizték dominanciájukat és a koalíciós kormány összetételét, mi több a tradicionális pártok erősödése tapasztalható. Másrészt, mert a kulcsfontosságú PvdA (Munkapárt), a kormánypozíciója érdekében képes volt viszonylag tartós koalíciókötésekre a felekezeti pártokkal, és ennek mindenképp rendszerstabilizáló hatása volt. Lényeges azonban, hogy a háború előtti SDAP-t (Szociáldemokrata Munkaspárt) váltó PvdA, a kormánykoalíciós partnerség ellenére, élesebb választóvonalat húzott a Munkapárt és a vallás közé, de ezzel – elképzeléseivel elmentésben – a felekezeti pártok dominanciáját erősítette, amit aztán tovább fokozott a két (világi) párt, a PvdA és a PVV 1958-tól kezdődő nyílt egymással szembe fordulása. A sikertelen kísérletnek is volt egy pártrendszert stabilizáló hatása, abban az értelemben, hogy a kudarc azt a meggyőződést erősítette a pártokban, hogy egy olyan stabil rendszer alakult ki, amelynek megváltoztatására (vagy aláásására) nem igazán létezik stratégia, amely képes lenne megváltoztatni vagy akár aláásni a fennálló pártrendszert. Továbbá, semmilyen erőteljes világi mozgalom nem volt ezekben az években, amely alááshatta volna a felekezeti dominanciájú pártrendszert. Nem véletlen, hogy ezt az időszakot a holland alkalmazkodási politika „csúcának”, a választási kapcsolódások, pártkötődések sikeres

szakaszának is nevezhetjük, amelyben a politikai alkalmazkodási késztetést a háború utáni újjáépítési törekvés is jelentősen erősítette.⁴⁹

Az 50-es évek második fele hozott változást a holland pártrendszerben. A Munkapárt első ízben, 1958-ban szorult ellenzékbe. A PvdA és a VVD azon nyílt kijelentése, hogy többet nem vállalnak közös kormányzást, a KVP és a többi felekezeti párt további térnyerését eredményezte. E változások hatására (is) új pártok tűntek fel és kezdtek képviselőket küldeni a parlamentbe: a Pacifista Szocialista Párt (PSP) 1959-ben két, majd 1963-ban és 1967-ben hét-hét mandátummal, valamint a Farmerek Pártja (BP) ugyanezekben a választásokon rendre 0, három és hét mandátumot szerzett. Nem mellékes az sem, hogy az 50-es évek végére a pilarizáció kapcsán a „hanyatlás” jelei kezdtek mutatkozni.⁵⁰

Az 1963-as választásokat követően ugyanaz a négyes felállású koalíciós kormány jött létre, mint 1959-ben, két évre rá azonban a KVP-vel és az ARP-vel kötött koalíció révén a Munkapárt újból kormánypárttá vált. 1966-ban azonban a KVP frakcióvezetője a holland politikában szokatlan és igen meglepő lépésre szánta magát, ugyanis bizalmatlansági indítványt kezdeményezett a saját pártja által vezetett kabinet és miniszterelnök ellen, ami a miniszterelnök lemondásához vezetett, és ezzel a 40-es és 50-es években érezhető állapotokhoz képest már aligha lehet megnyugtató stabilitásról beszélni.

Az 1967-es választásokon 23 párt indult, ebből 12 új párt (amelyek legjelentősebbje a D66, hét mandátumot szerzett, és ettől kezdve állandó parlamenti pártként játszott szerepet a holland politikában), és tizenegy pártnak sikerült bejutnia a parlamentbe. Ezek a számok nem átütő, de jelentős mértékű mennyiségi növekedést jelentenek a korábbi „stabil” állapotokhoz képest, érzékeltetvén, hogy a pártrendszerben valamilyen változások mennek végbe.

Társadalmi szinten, a vallási és a szocialista tábor egymástól „távolodása”, a depilarizáció és a „világiasodás” folyamata azt a benyomást keltették (nem indokolatlanul) a meglévő és az újonnan alakuló pártokban, hogy a hagyományos holland pártrendszer körül zűrzavar van, és talán egy korszak végének jelei kezdenek körvonalazódni.

Politikai szinten, a depilarizáció és a szekularizáció a Munkapártot is „megviselte”, de kezdte kikezdeni a felekezeti pártokat is. Térvesztésük egyik világos jele, hogy a legnagyobb felekezeti párt, a KVP mandátumainak közel felét veszítette el kevesebb, mint 10 év alatt (1963-ban 50, 1972-ben 27). A másik, térvesztésre utaló jel, az 1977-es nagyméretű pártfúzió, amely a KVP-t, az ARP-t és CHU-t egyesítette CDA néven egy új – a holland politikai életben azóta is kulcsszerepet játszó – pártba. Ezek az események változásokat idéztek elő a holland pártrend-

⁴⁹ E gondolatsorozat bővebb kifejtését ld. MAIR, P. and SMITH, G. (eds.): *Understanding Party System Change in Western Europe* (Frank Cass, 2005 [1990]) 82–85.

⁵⁰ MAIR – SMITH (l.j. 49.) 85.

szer struktúrájában, ideológiai arculatváltásában, hozzájárulva új pártok megjelenéséhez, parlamentbe jutásához.

Úgy tűnik tehát, a 60-es évek Hollandiájában tapasztalható parlamenti pártszám növekedések, illetve az ideológiai arculatváltások és erőviszony-átrendeződések jóval inkább a társadalmi-politikai eseményeknek, és kevésbé az arányos választási rendszer sokszorozó hatásának tulajdoníthatók.

A továbbiakban nézzük meg a 2002-es LPF „csodát”, és ennek lehetséges kihatását a pártrendszerre.

10. TÁBLÁZAT

Választás	Induló pártok #	Parlamentari pártok#	Új pártok #	PvdA	VVD	CDA	LPF
1998	22	9	7	45 (1)	38 (2)	29 (3)	–
2002	16	10	8	23 (4)	24 (3)	43 (1)	26 (2)
2003	19	9	7	42 (2)	28 (3)	44 (1)	8 (5)
2006	24	10	14	33 (2)	22 (4)	41 (1)	0

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_general_election

A holland pártrendszer, második világháború utáni fejlődéstörténetének egyik kiemelkedő fordulata a 2002-es választásokon jutott kifejezésre, hiszen egy új, jobboldali populista párt (LFP) robbanásszerű előretörése és választási sikere azt jelezte, hogy a holland rendszerre alapvetően jellemző *centripetális* pártstruktúra (a pártok többnyire középre „húzódása”) viszonylag polarizált pártrendszer irányában toódik el. De, mi is történt?

Az addig hagyományosnak számító vallási⁵¹ és társadalmi-gazdasági törésvonalak mellett egy olyan új törésvonallal bővült a holland politikai küzdőtér, amely jelentős változásokat eredményezett. Az iszlám migrációval szemben politizáló LPF-nek egy olyan új és erőteljes törésvonalat sikerült beemelnie a holland politika porondjára (a multikulturalizmus-monokulturalizmus tengely mentén), amelyre a kérdés iránt addig többnyire közönyös nagy pártok is kénytelenek voltak reagálni. Indokoltan tevődik fel a kérdés: ha egy kis párt hatalmi forrást lát egy kibontakozó, de erőteljesnek vélt törésvonalban, akkor vajon miért nem ismerték fel ezt a nagy, hagyományos pártok? Mivel magyarázható, hogy amit éles

⁵¹ Többen etikai törésvonalnak is nevezik a vallási törésvonalat, amely olyan kérdéseket is feszeget, mint az abortusz (élet elsőbbsége a választás elsőbbségével szemben), eutanázia, egyneműek házassága, gyerekek örökbe fogadása egynemű házasságok által stb. A legfőbb etikai problémákat megoldották: 1994–1998 között törvénybe foglalták az eutanáziát; megengedték az azonos neműek házasságát; majd az egynemű házasságok gyereket fogadhattak örökbe, és mindennek az lett az egyik következménye, hogy az etikai törésvonal fokozatosan a holland politikai küzdőtér peremére szorult.

szemmel meglátott Pim Fortuyn, az LPF vezetője, azt nem látták meg, vagy nem vették komolyan más pártok vezetői?

A válaszadást talán kezdhethjük azzal, hogy amint korábban is utaltam rá, a holland társadalom egy oszloposodott (pilarizált) társadalom. Ez egyáltalán nem egyedi eset, hiszen több európai ország társadalmáról (Belgium, Ausztria, Svájc stb.) elmondható ez. A holland társadalmat mély szubkulturális törésvonalak szövik át (és tagolják), és e szubkulturákat vallási, ideológiai, osztálybeli, nemi különbségek tarkítják.⁵² A pillérek vertikális irányba mutatnak, és az egyes pilléreket fokozott, belső összetartó erő jellemzi. E csoportok léte és hivatalos elismerése egyben stabil konfliktusmintákat eredményeznek, olyanokat, amelyek többnyire „feloldják” az esetleg megjelenő új típusú konfliktusokat. Más szavakkal, a nagy pártok vezetői is úgy gondol(hat)ták, hogy a szubkulturák mentén húzódó hagyományos törésvonalak mértékéhez viszonyítva, egy újszerű konfliktusnak semmi vagy csak nagyon szerény súlya lehet a társadalomra és a politikai életre nézve. Természetesen, az sem elhanyagolható szempont, hogy önnön érdekükben, a fennálló rendszer domináns pártjai hajlamosak a hagyományos szubkulturák és törésvonalak mentén tagolt társadalom és politikai erővonalak „konzerválására”, ami megnehezíti új társadalmi törésvonalak megjelenését és politikai törésvonallá erősödését. Azon túl, tehát, hogy kevésbé figyeltek oda az újonnan feltörekvő pártra, az LFP által felkarolt – és mint kiderült, törésvonallá erősödő – kérdést kevesen vélték veszélyesnek, odafigyelésre érdemesnek, és ennek tudható be, hogy a 2002-es választásokig a katolikus, a protestáns, a liberális és szocialista pillérek mentén meglévő hagyományos pártok nem reagáltak aktívabban (és komolyabban?) a „Fortuyn-jelenségre”.

E pártoknak azonban be kellett látniuk, és ha későre is (a 2002-es választásokat követően), de fel kellett ismerniük, hogy a holland társadalom jelentős része igen érzékeny erre az új, kulturális törésvonalra, éppen ezért át-, és újra kellett gondolniuk addigi nézeteiket, pozícióikat. Rájöttek arra, hogy e törésvonal mentén húzódó kérdésekből hatalmi tőke kovácsolható, amit Fortuyn sikerrel meg is tett. Fortuyn és pártjának robbanásszerű előretörése, illetve a nagy pártok „megvilágosodása” a holland pártrendszer jelentős változásához vezetett, legalábbis a konfliktusvonal-elméletek és az ebből fakadó pártrendszerátalakítás-elméletek⁵³ szempontjai szerint.⁵⁴

⁵² A kérdés kapcsán lásd többek között ALMOND, G.: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey) 379. ENYEDI (lj. 5.) 22.

⁵³ A konfliktuselméletek kapcsán ld. E. E. SCHATTSCHNEIDER: *The Semisovereign People. A Realist's View of Democracy in America* (London, Wadsworth: 1960). Schattschneider elméletére építve a pártrendszer változáselméletét ld. P. MAIR: *Party System Change. Approaches and Interpretations* (Oxford, Clarendon Press: 1997).

⁵⁴ Pellikan és társai nagyszerű tanulmányban vizsgálják - Schattschneider és Mair elméletei nyomán – a holland politikában megjelenő törésvonalak és a pártrendszer bonyolult kapcsolatát, kölcsönös összefüggéseit. Ld. H. PELLIKAAN – S. de LANGE – T. van der MEER: „Fortuyn's Legacy: Party system change in the Netherlands” In *Comparative European Politics* (2007) 282–302. www.researchgate.net/publication/240504096_Fortuyn%27s_Legacy_Party_System_Change_in_the_Netherlands

Belgium

A Beneleux országcsoporthoz másikkal együtt, Belgium számos szempontból hasonlít Hollandiára, mivel oszloposodott társadalmával a konzociációs, konszenzuszos demokráciák típusába sorolandó,⁵⁵ de az európai fejlett ipari demokráciák közül, 1945 után talán egyetlen ország sem ment át olyan komoly alkotmányos-intézményi változásokon, mint Belgium. Egy eléggé decentralizált, unitárius államból fokozatos regionalizálódással egy sajátos, többdimenziós (etnikai-nyelvi, vallási, területi) törésvonalak mentén tagolt föderális állammá alakult, amelyben igen jelentősen munkálkodnak a centrifugális erők.⁵⁶ Nem véletlen, hogy Belgium pártrendszere is erősen tagolt (és polarizált). A fragmentáltság jól látható a következő táblázatból:

11. TÁBLÁZAT

	Induló pártok #	Parlamenti pártok #	Új pártok	Első két párt mandátumrészesedése
1946	14	5		160/202
1949	12	4	11	171/212
1950	8	5	1	181/212
1954	21	7	15	177/212
1958	7	6	1	184/212
1961	20	7	13	180/212
1965	31	8	24	141/212
1968	23	7	16	128/212
1971	29	14	21	65/212

Forrás: www.google.hu/search?q=Belgian+General+Elections

(Alapvető kérdésként tételezhető, hogy e fragmentáltság a választási rendszer számlájára írható, vagy inkább társadalmi-politikai fejlemények felelősek érte). A háborút követő első választásokon a Katolikus Párt Keresztényszocialista Pártként, a Belga Munkapárt pedig Belga Szocialista Párt néven indult. A háború utáni bő két évtized stabilitása, amelyben azért tapasztalható némi erőátrende-

⁵⁵ Ld. LIJPHARA, A.: *Democracy and Plural Societies: A Comparative Exploration* (New Haven: Yale University Press 1977).

⁵⁶ A belga társadalom és pártrendszer túlzott tagoltsága, „felaprózódása” kapcsán sokat mondó DE WINTER, SWYNGEDOUW és DUMONT tanulmánya, mely már a címében is a „stabilitástól a balkanizálódásig” tendenciát hangsúlyozza. Ld. DE WINTER, L. – SWYNGEDOUW, M. – DUMONT, P.: „Party System(s) and electoral behaviour in Belgium: From stability to balkanization” *West European Politics* 2006/5.).

ződés (mint például a liberális „család” újbóli megjelenése és erősödése),⁵⁷ a belga pártrendszer viszonylag stabilnak mondható a két nagy párt egyértelmű dominanciájával. E dominancia fokozatos térvetése jól látható az 50-es évek végétől. A 70-es évek elején, nyelvi-etnikai alapon történő lavinaszerű pártszakadások tapasztalhatók, amelyek soha nem látott mértékben fragmentálták a belga pártrendszert. A Keresztényszocialista párt kettészakadt Keresztény Néppártra (CVP) és Keresztényszocialista Pártra (PSC), az előbbinek 40, az utóbbinak 15 mandátumot sikerült begyűjtenie. A Belga Szocialista Párt is flamand (BSP) és vallon (PSB) részre bomlott, 25–25 mandátummal a tarsolyukban. A Szabadság és Fejlődés Pártja 1968-ban még PVV/PLP néven szerepelt, megszerezve 47 mandátumot, 1971-ben már három párt is indult Szabadság és Fejlődés Párt néven (PVV, PLP, illetve a párt brüsszeli „verziója”).

A válaszadást arra az alapvető kérdésre, hogy mi is történhetett 1971-ben, talán azzal indíthatjuk, hogy, ha Duverger második törvényének értelmében, a pártrendszer és a választási rendszer ok-okozati összefüggésében, azaz a választási rendszer arányos voltában kellene keresnünk a pártok számszerű növekedésének okát, akkor a bővülésnek (várhatóan) fokozatos ütemben kellett volna végbemennie. Az 1971-es robbanásszerű pártszám-növekedés⁵⁸ viszont arra utal, hogy a pártrendszer változásának okai elsősorban nem a választási rendszer jellegében, hanem valamilyen fontosabb társadalmi-politikai eseményekben keresendők.

A belga politikában mindig is jelen voltak a nyelvi-etnikai pártok.⁵⁹ Az egyik legjelentősebb ezek közül az 1954-ben több mint 100 000 szavazatot begyűjtő, és ezzel 1 mandátumot szerző nacionalista Keresztény Flamand Néppárt (CVV). A flamand nemzeti mozgalom élenjárójaként, osztály- és ideológiai kötöttségeket átszelve, e pártnak sikerült egy „néppártot” létrehoznia, egyrészt a flamand politikai csoportok egyesítésével, másrészt szavazótáborának jelentős növelésével (többnyire a hagyományos pártok szavazóiból). Népi Unió (Volksunie, VU) néven, 1961-ben 5; 1965-ben (közel 350 ezer szavazattal) 12 mandátumot szerzett, és ezzel a negyedik legnagyobb parlamenti párttá erősödött.

Ennek felismerése valósággal felgyorsította a vallon nemzeti és politikai mozgalmat, és ez tulajdonképpen az etnikai-nyelvi törésvonal mélyülését eredményezte, olyan mértékben, hogy a 70-es évektől úgy tűnt, mintha Belgiumban

⁵⁷ A 19. század közepén alakult Lp/Pl liberális párt a második világháború után, 1946–1958 között átlagban 20–22 mandátumot szerzett, aztán PVV/PLP néven a 60-as évek második felében több mint duplájára sikerült emelnie mandátumainak számát.

⁵⁸ Az 1971-es választásokon, a parlamenti pártok számának robbanásszerű megugrását követően is átlagban 11 körül mozgott a parlamenti pártok száma, szemben az 1971 előtti időszakra jellemző 4–7 parlamenti párttal.

⁵⁹ A belga nemzeti érzésről, a kettős kultúra egymás mellett éléséről, a sajátos társadalmi konfliktusokról és az együttéléséről, illetve e tényezők politikára, választásokra történő kihatásáról ld. többek között LIJPHART, A. (ed.): *Conflict and Coexistence in Belgium* (Berkeley: Institute of International Studies, University of California 1980).

két külön pártrendszer működne,⁶⁰ ami az alkotmányos és politikai szerkezet radikális, és ezen belül a pártrendszer nagy ívű átalakulásához vezetett. Az 1950- és 60-as években tapasztalható két, majd két és fél, aztán egy mérsékelt többpártrendszerhez képest az 1971-es választások már egy polarizált, domináns párt nélküli sokpártrendszerrel árulkodnak (a két vezető párt a mandátumok mindössze 30.6%-át szerezték meg). A nagy pártok, a nyelvi törésvonal mélyülésére kezdtek reagálni, ami a pártok decentralizálásához vezetett, ez pártszakadásokat, flamand – vallon „testvérpártok” kialakulását eredményezte, így akarván megakadályozni a nyelvi-etnikai regionális pártok térnyerését. Nem meglepő, hogy ilyen politikai események hatására radikális változásokat eredményező alkotmányos reformokra is sor került.⁶¹

Úgy tűnik, tehát, hogy a belga pártrendszer 40-es és 70-es éve között végbenemlé változása, a mérsékelt kétpártrendszerrel a polarizált sokpártrendszerre való áttérés nem a választási rendszer, pártszámot sokszorozó hatásának, hanem inkább az egyre erősödő, és a politikai életben egyre dominánsabb szerepet játszó nyelvi-etnikai törésvonalnak tudható be. A változások a hagyományos pártok szakadását váltották ki, teljesen átrendezve a pártrendszeren belüli erőviszonyokat is. Az események által életre hívott alkotmányos reformok, és az unitárius államból föderális államba történő berendezkedés is lényeges hozzájárult a pártrendszer szerkezeti változásához, mai arculatának kialakulásához.

Összegzés

Az arányosság szempontjából megközelítve a holland választási rendszer, amint láttuk, egy igen sikeres rendszer, amely a sajátos *konzociális* keretek között járult hozzá a sokpártrendszer megőrzéséhez. Ez a rendszer, valamint a sajátos holland társadalom, illetve politikai kultúra együttes hatása lehetővé tette (legalábbis eddig) azt a kiegyezési politikát, melynek sikerült összetartani a plurális értékekkel rendelkező szubkulturák közötti mély tagolódásokat úgy, hogy e

⁶⁰ A flamand és a vallon pártok egymás nyelvi-területi közösségeikben nem is igazán indítottak jelölteket, kivéve a kétnyelvű Brüsszelt. Ld. FÁBIÁN – KOVÁCS (l.j. 4.) 66. Ehhez a jelenséghez hasonló helyzet állt fenn Kanadában, többek között az 1993-as választásokon, hiszen a francia nacionalista Bloc Québécois a domináns Liberális Párt mögött 54 mandátummal a legnagyobb ellenzéki párt lett úgy, hogy Québec tartományon kívül sehol nem indított jelöltet.

⁶¹ Az események egy sor alkotmányos reformban fejeződtek ki leginkább: az 1970-es reform három *kulturális közösséget* (holland, francia, német) hozott létre, így mindhárom közösség felelős volt saját kultúrájának „gondozására”. Az 1980-es reform a kulturális közösségeket *közösségek*-ké változtatta, melyek a kultúra mellett az egészségügyért, illetve az ifjúságpolitikáért is felelősséget vállaltak. Emellett két *régiót* is létrehozta (Flamand és Vallon). A harmadik reform (1988–89) alatt Brüsszel régióvá emelése is megtörtént, illetve minden közösség a teljes oktatásért is felelőssé vált. A negyedik reform (1993) – a korábbi reformlépések betetőzéseként – Belgiumot egy teljes körű szövetségi állammá változtatta.

tényezők közben fontos szerepet játszottak a különböző kultúrák asszimilálódásának, osztársadalmi létben való feloldódásának meggátolásában.

Duverger második „törvénye”, melynek értelmében az arányos választási rendszer hajlamosít a sokpártrendszerre, vagyis, hogy sokszorozó hatása van, sem Hollandia, sem Belgium esetében nem bizonyítható egyértelműen. Az eredmények inkább Sartori azon „szabályát” támasztják alá, hogy az arányos választási rendszer megtartó hatással van a pártrendszerre.

A két rendszer közötti közvetlen kapcsolat igen fontos felismerés, de e korrelációs összefüggésből tévedés lenne azt az általánosabb következtetést levonni, hogy a választási rendszer egymagában szabja meg a pártrendszer szerkezetét, összetételét. A tanulmányban vizsgált két ország, Hollandia és Belgium esetei is rávilágítanak arra, hogy a társadalmi-politikai eseményeknek is központi szerepük van a pártrendszer fejlődésében. Nem meglepő tehát Lijphart megállapítása sem, miszerint a választási rendszer, a pártrendszer, és a társadalmi-politikai fejlemények között komplex összefüggések vannak.

Kulcsszavak: oszloposodás, konzociális társadalom, választási arányosság, effektív pártszám.

NAGY LEVENTE

tanszékvezető, főiskolai docens

Debreceni Egyetem;

nagy.levente@arts.unideb.hu